

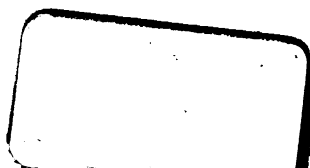
Den
söndervissingske Runesten

beskreven og forklaret

af

P. G. Thorsen.

Kobenhavn.
Trykt i *Bianco Lunos* Bogtrykkeri.
1839.

Velb.

Hr. Bibliotheksecretair, Kancelliraad Bølling

forbindtl.
fra
Forfatteren.

Kbhv. 10 Sept. 29.

Beskrivelse og Forklaring

af

den söndervissingske Runesten.

Af

P. G. Thorsen,

Cand. theol., Underbibliotekar ved Universitetsbiblioteket.

København 1839.

Trykt i *Bianco Lunos* Bogtrykkeri.

Proxima negligere, remota suspicere,
externa adorare, domestica fastidire,
— non virtutis, sed vitii est.

OL. WORM,
(monumenta danica, Hauniæ 1643,
in dedicatione.)

Forord.

En Undersøgelse af et dansk Runemindesmærke fremtræder her for første Gang på Dansk som en særskilt Bog. — Af særskilt udgivne Runeindskriftforklaringer kan vor Litteratur kun opvise yderst få. 1628 udkom Professor Ole Worms monumentum Ströense, og 1636 hans epistola de monumento Trygveldensi. Ellers haves ingen uden den ret vakre på Tysk affattede Beskrivelse over de for omtrent 40 År siden ved Staden Slesvig fundne to Runestene. [Disse to Indskrifters Sprog er så aldeles det gamle danske eller fælles nordiske, at det ikke findes renere på nogen Runesten hvorsomhelst i Danmark, Sverrig, Norge eller Island. Det er en vigtig, endog uomstødelig Udgangspunkt i Spörgsmålet om de slesvigske Sprog-

forhold.] *Det af Worm, Runestudiets første og ufortrødne Dyrker hos os, givne Eksempel er således ej blevet fulgt, som det fortjente. Jeg har i det mindste troet, at det fortjente Efterligning at behandle fædrelandske Minder af den Art på den Måde, i det det tör håbes; at man ved at bestræbe sig for at udbrede Kundskaben om dem også bidrager til at nære Kærligheden til dem, og ved dem igjen til de fædrelandske Interesser i Almindelighed. — Måtte denne lille Bog kunne virke til dette sit Öjemed og finde en gunstig Modtagelse!*

Den 13. Juli 1839.

Det er en Trøst i Smærten over, at så mange Runemindesmærker ere forgåede, at adskillige meget vigtige og forhen ubekjendte ere komne for Lyset i den senere Tid. Påfaldende mange er det, som ere tabte dels ved Skødesløshed dels ved Vold; det har endog været Tilfælde i Hovedstaden selv for ikke just lang Tid siden, og ligeledes på mange Steder omkring i Landet, — ja det tör vel næppe endnu påstås, at man er kommet så vidt, at det ikke mer kan skje. Dog ere de igjen heller ikke få, der, ligesom til en Erstatning for hine forsvundne, ere fundne i alle Dele af Danmark navnlig i dette Århundrede, da man med nogen Alvår har begyndt at vise Fædrelandets Fortidsminder större Opmærksomhed. Begyndelsen gjorde de to vigtige slesvigske Runestene, derefter fulgte — for blot her at nævne nogle og de betydeligste — Bækkestenen og Årsstenen i Jylland; Glavendrupstenen, der ustridig indtager den første Plads iblandt alle Runemindes-

mærker i hele Skandinavien, og Nörrenæråstenen i Fyn; Falsterstenen; Snoldelefstenen og Höjetåstrupstenen i Sælland. Endelig er i forrige År én kommet frem, som er såre mærkelig, og desårsag herefter vil komme til at indtage en vigtig Plads iblandt vore Runestene. Det er den, der er Gjenstand for nærværende Undersøgelse, og som jeg, efter hvad man plejer, benævner efter Stedet, hvor den findes, Landsbyen Söndervissing. — Söndervissing ligger i Tyrsting Herred, Skanderborg Amt, omtrent i 3½ Mils Afstand både fra Horsens og Skanderborg. Navnet minder om de gamle hellige Steder, så Stedet synes i Hedenold derved at have haft Betydning. I den Henseende turde det mulig være at lægge Mærke til, at der er et Sted af samme Navn (i Vænge Sogn) omtrent 3 Mil nordligere, hvorfor det kaldes Nörrevissing. Den kristelige Tid fremviser hele 5 Klostre i denne Egn meget tæt ved hinanden, navnlig Vissingkloster, Vorkloster og Ömkloster. Hele det omliggende Landskab er også, hvilket man allerede på Grund af Klostrene måtte formode, overordentlig smukt og grandiost, måskje fremfor noget andet i Danmark, og ikke mindst interessant derved, at det er omtrent på Grændsen af Skoven og Heden. Til den Interesse, Egnen har ved sin naturlige Beskaffenhed, kommer nu

også den, at den kan opvise et af de ældste danske bestemt historiske Minder. Forhåbentlig vil da dette blive regnet iblandt de Ting, som på en Himmelbjærgvalfart bör medtages.

På en Rejse, som jeg i afvigte Sommer (1838) var så heldig at kunne göre omkring i Landet for Runestenenes Skyld, undersøgte jeg også denne Sten. To Gange tog jeg den i Öjesyn — den 30. Juli og den 29. Avgust, begge Gange i dårligt Vejr — da efter den Erfaring, jeg har gjort, en gjentaget Undersøgelse af enhver Runesten behøves, for at man i alle Henseender kan være sikker med Hensyn til Indskriften, selv om den er god at læse, og det ikke synes aldeles nødvendigt at undersøge den oftere. I höj Grad interesserede og glædede dette Mindesmærke mig, og jeg besluttede derfor straks at affatte en Beskrivelse og Forklaring derover. At göre det var endog forsåvidt min Skyldighed, da Stenen ikke er undersøgt, og heller ikke så let vil blive undersøgt af nogen anden af de meget få her, som have gjort Runerne til Gjenstand for Studium. Uden Ubeskjedenhed tror jeg i alt Fald at kunne göre det, og jeg tör måskje håbe ikke aldeles uden Kald.

At denne Sten sålænge har kunnet være ubemærket, er påfaldende, da der både i ældre og

nyere Tider flere Gange er afgivet offisielle Indberetninger om de enkelte Sogne og deres Mærkværdigheder; man bringes herved uvilkårlig til at tænke på, at meget vigtigt endnu må kunne være at finde, når störrc og vedholdende Opmærksomhed henvendes derpå. Første Gang indsendtes sådanne Indberetninger på O. Vorms Foranstaltning i Følge et Kongebud af 11. Avgust 1622, der er Udgangspunkt for vore fædrelandske arkæologiske Undersøgelser. At der i dem ikke har været talt om den söndervissingske Runesten, kan allerede vides deraf, at den ikke findes i O. Vorms Runeverk. Jeg har ved at søge efter i disse Indberetninger — en Del af dem haves endnu, navnlig de fra Århus Stift 1623 indsendte — men jeg har slet ikke kunnet finde noget fra Söndervissing i dem, hvis de ellers ere fuldstændige. I det resenske skrevne danske Atlas vil man også søge forgæves, og ligeledes i de senere Indberetninger. Først i den allersidste Tid er det man er bleven opmærksom på dette Mindesmærke; tidlig i forrige År blev det taget ud fra den hidtil hafte Plads, og kom derved rigtig og fuldstændig til Syne. Denne Plads var i Kirkegårdsdigets østlige Side. Der var Stenen sat temmelig langt ned i Jorden for at danne Sidestenen til Kirkegårdsporten, hvorigjennem Færdselen til og fra Kirken sæd-

vanlig skjer, og var for en Del bedækket af Sidebjælken i det anbragte Træverk. Det var den Side af Stenen, hvorpå Skriften står, der vendte udad, noget af denne var at se på begge Sider af Bjælken, der var sat midt ind på Stenen. Hvorfra Stenen er flyttet, kan naturligvis nu ingen angive, da den formodentlig allerede er taget fra sin oprindelige Plads i den Tid, Kirken bygtes, men der er ingen Grund til at tro andet, end at Höjen, den er taget fra, har været i Nærheden. Sagn, som kunde yde nogen Hjælp eller Vejledning i denne Henseende, gives ikke, eller ere ikke bekjendte.

Det er en overordentlig smuk, anselig og vel vedligeholdt Sten. Den er af den sædvanlige grå Granit, har en Höjde af omtrent 4 Alen, Breden er omtrent 2 Alen, og Tykkelsen er 7 Tommer; Bogstaverne ere 5¾ Tomme store, kun de to Ord i fjerde Linie ere ½ Tomme mindre. De ere ridsede regelmæssig og med Smag, det er öjensynligt, at der er anvendt megen Flid derpå, og at man har bestræbt sig for at tilvejebringe noget skönt; derom vidne også de både ved Indskriftens Begyndelse og Ende anbragte Sirater, ligesom også Bogstaverne ere satte imellem Streger, og Adskillelsestegn efter hvert Ord — kun ikke, såvidt skönnes, efter sidste Ord i anden og tredie Linie — og Omsorg er draget

for, at de to Ord i nederste Linie anvistes den rette Plads i Indskriften. Det er vist også for Elegansens Skyld, at der er ladt et Mellemrum imellem anden og tredie Linie; det er på det smaleste 5¾ Tomme og på det bredeste 8½ Tomme. Bogstaverne ere just ikke dybt indridsede, men meget læselige og vel bevarede. Den Flade af Stenen, hvorpå Indskriften står, er jævn, dog er den anden Side det endnu mer. Dens Bestemmelse har upåtvivlelig været at stå oprejst, som Tilfældet vel var med Runestenene i Almindelighed, især når de vare så anselige og vel formede som denne. I den Henseende er det vist at lægge Mærke til, at mens Slutningen af første Linie er 1 Alen, Slutningen af anden 3 Kvartér, og Slutningen af tredie Linie kun ½ Alen fra Enden af Stenen, er der fulde 1½ Alen ubeskrevne mod Stenens anden Ende, hvor Indskriften begynder; denne Del af Stenen er endog lidt ophöjet fremfor det øvrige, hvorpå Indskriften står, og er öjensynlig noget råere og mindre bearbejdet. Dette Stykke har vist været i Jorden. En Selvfølge er det, at Stenen, da det var opdaget, at det var en Runesten, og den desårsag var flyttet fra den Plads, som den vistnok i flere Århundreder har haft, ikke igjen kunde sættes på det gamle Sted. Der gives den derimod en så bekvem og

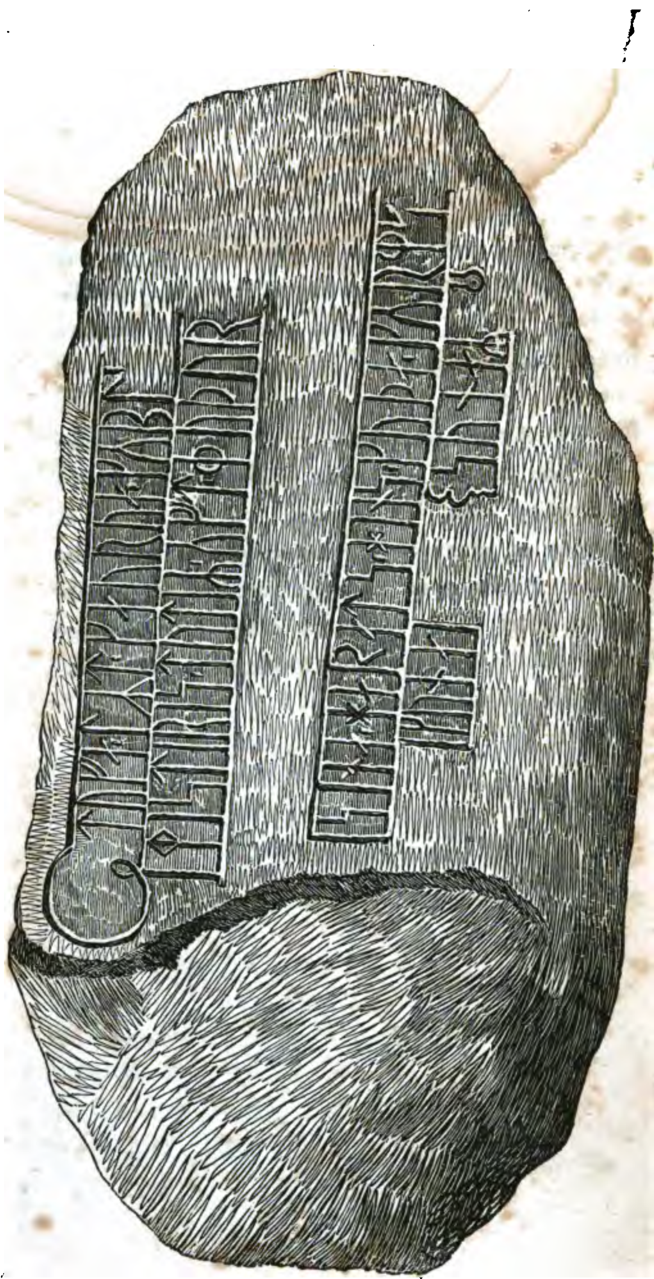
hæderlig Plads, som det er muligt, enten ved Kirken under et eget Skur, for at den kan være beskyttet mod Vejrligets Indvirkninger, eller i Kirkens Våbenhus, der her som i det hele taget er et godt Opbevaringssted. Af Kirkesangeren og Sognepresten på Stedet er der draget og drages fremdeles al mulig Omsorg for Stenen; Kirkens Ejer er Hr. Konsul Secher til Bisgård, hvis Understøttelse i den Henseende man ligeledes kan göre Regning på. — Endnu hører det på en Måde til Beskrivelsen over Stenen at bemærke, at der samme Gang, den fandtes, fandtes én Runesten til på samme Sted, ligeledes nemlig i Kirkegårdsporten; men mens den anden, forsåvidt den var over Jorden, var for en Del tildækket af Portens Sidebjælke, som var lænet dertil, og derved ganske godt beskjermet, vår denne uheldigvis bleven lagt med Skriften opad midt i selve Porten. I en meget lang Tid er der således både gået og kørt over den, og, da den blev optaget, befandtes det, at den er bleven næsten aldeles fordærvet. Bestandig gör man Erfaringer om slige Ødelæggelser. Kun nogle enkelte Bogstaver og et Pår Småord kunne med Sikkerhed fås ud. Så meget tör man imidlertid uden Tvivl være vis på, at der ikke er nogen Forbindelse imellem begge Indskrifterne, således som det er Tilfælde med den

större og mindre Jællingesten. Allerede det kunde siges at tale derimod, at det er en uformet Klump [Længden er omtrent 2½ Alen, Breden 1 Alen, Tykkelsen ¾ Alen, Runernes Höjde 5 Tommer] med en rå, ujævn og ubearbejdet Overflade, i det hele mest dog på Siderne, hvor Indskriften ikke står, og uden egentlige Spor til, at det er anvendt Flid på Indskriften. Stenen måtte naturligvis her nævnes, om den end næsten ikke gör anden Tjeneste end at forøge Runeindskrifternes Tal; da den imidlertid ikke blot her forlades, men der i det hele heller ikke videre kan være Tale om den, har jeg anset det for overflødigt at lade dens Tilværelse have nogen Indflydelse på Benævnelsen af den anden i Söndervissing fundne Runesten, der er disse Blades Gjenstand, hvilken jeg derfor uden videre Tilsætning kalder den söndervissingske. Dennes egentlige Udseende vil bedst kunne kjendes af den nedenfor indførte Afbildning, der giver Stenen så nöjagtig som muligt.

Ved Indskrifter, der i længere Tid have været bekjendte og været Gjenstand for Undersøgelse og Opmærksomhed, f. E. Jællingestenene og Tryggeværldestenen, er det ofte et vidtløftigt Arbejde at gjennemgå og bedömme de ældre Forklaringer; men ved denne Indskrift, der nu først underkastes Be-

handling, er intet sådant at foretage, og jeg kan derfor straks gå til Forklaringen. Jeg skal stræbe at drage mig til Nytte, at man ved at forklare Runer har forsyndet sig på mange Måder såvel i Sverrig — og der især — som indenfor den danske Runefortolknings Grændser, og at den sprogstrænge Vej, man må gå, er anvist og banet af Rask. I Forbindelse med Forklaringen vil jeg søge at anbringe en stærkere Paralleliseren end sædvanlig — alle Runestenene høre jo sammen, de udgöre alle et stort Hele — og at drage den egentlige gamle danske Tunge, hvori Indskrifterne ere affattede, ind i Undersøgelsen.

[*Afbildningen følger på næste Side.*]

Sætter man isteden for Runerne vore nu brugelige Bogstaver, og holder sig derved så nær til de oprindelige Karakterer som muligt, vil Indskriften altså *i den Sprogart, hvori den er skreven, den rette gamle Dansk*, have omtrent dette Udseende: Tuva (ɔ: Túva) löt görva kubl, Mistiris dot(t)ir (ɔ: dåttir) oft (ɔ: åft) muður (ɔ: múður) sina (ɔ: sína), kuna Haralds hins guða (ɔ: gúða) Gurmssunar.

I det følgende skal der nærmere blive gjort Rede herfor, hvert enkelt Ord blive gjennemgået, og de mødende Tvivlsmål blive påviste og omtalte.

I den islandske Sprogart derimod, i hvilken Afdeling af den danske Tunge alene vi have egentlige skrevne Mindesmærker, vilde den se således ud: Tófa let gjöra kubl, Mistiris dóttir eptir móður sína, kona Haralds hins góða Gormssonar.

På nu brugeligt Dansk vilde det være (lige efter Indskriften): Tuva lod göre Höj, Mistirers Datter efter Moder sin, Kone Haralds den godes Gormssöns, eller med nogle flere Ord og *lidt tydeligere* således: Tuva lod göre denne Höj; hun var Datter af Mistirer, gjorde den efter sin Moder, og var Harald Gormssön den godes Kone.

At give en Runeindskrift i sin egen Sprogart, som jeg her har forsøgt, og først derefter på Islandsk

til Sammenligning, er noget man hidtil ej har plejet. Man har straks anført Indskrifterne i den islandske Form, og ikke i den egentlige danske, kun i alt Fald i det höjeste i Forbigående ytret noget derom. Denne bör man dog vistnok bestræbe sig for at fremdrage. Det må erindres, at det gamle nordiske Sprog bar Navn efter de Danske, kaldtes „dansk Tunge" endog på Island; „rimeligvis var den danske Mundart den mest udbredte og herskende." Men det eneste, der ret viser os dette vort Sprog i den ældste Skikkelse, hvori det kjendes, er Runeindskrifterne. Vanskeligheder, endog betydelige og til Dels uovervindelige, møde imidlertid ved Fremstillingen af denne ældste Dansk, og noget ufuldkomment og ufuldstændigt vil der altid blive derved. Dette vil vistnok især være Tilfælde med nærværende første Forsøg, men jeg håber dog ikke at skulle fortryde at have gjort det.

Med Hensyn *til Formen* er Indskriften mærkværdig derved, at en Tendens til Fremstilling i Vers er bestemt kjendelig. Der er noget, man kunde kalde afmålt eller afpasset i den; slet ingen forbindende Småord findes deri, skönt den består af tre Led, disse sættes ligesom hver for sig. Jeg kjender så nogenlunde Nordens Runestene, forsåvidt de kunne kjendes, ti de ere desværre meget util-

gængelige i alle tre Riger, men kan dog, om end en til Versformen sig nærmende Prosastil stundum forekommer, kun opvise én Sten, der ret er Parallel til den nærværende i denne Henseende. Det er en norsk Sten, der findes på Hadeland på en Höj ved Gården Dynna. Endog i höj Grad finder Overensstemmelse Sted imellem dem.

Indholdet af vor Indskrift vil man bedst kunne göre sig et rigtigt Begreb om, bedst kunne vurdere, når den Ord for Ord er bleven gjennemgået og oplyst.

ᛏᚢᚠᛆ er et Fruentimmernavn, i Lighed med en Mængde andre korte Navne, hvis Endelse er a, f. E. Helga, Svava, Gyda, Nanna, som man i Erkjendelse af, at de ere smukke og hjemlige, for en Del begynder at optage på ny. Det forekommer i de historiske Kildeskrifter kun meget enkelte Gange; forholdsvis er det almindeligst på de danske Runestene. Den store Gunderupsten, som man for længe har ladet spille en ufortjent Rolle, har det, og den tabte Hjermindsten. [Den gik tabt, tilligemed mange flere, derved, at den 1652 indfordredes, og derefter førtes til København]. Kun på én skånsk Sten forekommer ᛏᚢᚠᛆ, og på to svenske, hvoraf den ene er i Södermanland, den anden i Småland. Denne er „rejst efter“ en Mand, der

var „Hakon Jarls Staller.“ Navnet „Tove“ brugtes endnu i Mitten af det 16. Århundrede i Jylland, og i den syvske Samling af danske Folkeviser er i en „Forklaring“ til den om Valdemar Atterdags bekjendte såkaldte Tovelille bemærket om Navnet, at det „endnu er brugeligt her.“ For ikke meget længe siden har det altså ej været ubekjendt, nu er det vistnok forsvundet. Med det tilsvarende Mandsnavn ᛏᚢᚠᛁ forholder det sig omtrent på samme Måde som med ᛏᚢᚠᛅ. Det er ligeledes almindeligst på danske Runestene, men forekommer udenfor dem noget oftere end ᛏᚢᚠᛅ og bestemt over hele Norden. Endnu er det til i Danmark i det mindste, navnlig på Vestkanten af Jylland, i Formen „Tue.“ [Da Navnet oprindelig har ᛏ ikke ᚦ, er der således ikke ikke engang nogen fjærn etymologisk Grund til at skrive „Thue“, som man nu ser brugt]. ᛏᚢᚠᛅ skrives alle de Gange det forekommer, og ᛏᚢᚠᛁ på en enkelt Undtagelse nær — en Sten i Östergötland har ᛏᚭᚠᛁ — bestandig med ᚢ. Dette i Forbindelse med det endnu bestemt bibeholdte u i „Tue“ har jeg troet måtte være bestemmende ved Spörgsmålet om Ordenes ældste danske Udseende, fremfor det islandske „Tófa, Tófi“ og Saxos „Tovo.“ Når Túva ovenfor er sat i Klammer til Tuva, har jeg derved villet betegne,

at det formentlig er det brede u; dette er på samme Måde betegnet ved de øvrige Ord af samme Beskaffenhed.

Ved ᛚᛦᛏ er først ᛦ at mærke, der betegner en Selvlyd, omtrent vort ö. Temmelig almindelig antages det ikke at være gammelt i den Betydning, men ligesom man har måttet sætte de stungne Runer höjt op i Tiden — nærmest på Grund af den större slesvigske Sten — således må det samme blive Tilfælde med dette Tegn. En væsentlig Grund dertil afgiver dets Brug i denne Indskrift, der dog ingenlunde er den eneste danske, der har det. I Ordene ᚠᛦᛚᛆᚴᛁ og ᛏᚱᛦᚴ (Gjenstandsformen, isteden for det sædvanlige ᛏᚱᛁᚴ) forekommer det på Hobrostenen — den som i monumenta danica kaldes hobroense alterum, der er meddelt temmelig rigtig der; den anden, der var i Hobro, er forsvunden — og på Vejerslefstenen (på Frisenborg Gods) i Ordet ᛦᚴᛆᚱ, og endelig flere Gange i den gjessingholmske Indskrift. Denne er ung, men Hobrostenen og Vejerslefstenen høre til de egentlige Runestene, og, om de end ere af de yngste af dem, kunne de dog næppe sættes synderlig efter Året 1000. På svenske og norske Stene er ᛦ ikke ualmindeligt, fra de skånske er det mig derimod ej bekjendt. Det kunde mulig fortjene nogen Opmærksomhed, at ᛦ i det hele i

Indskrifter ofte forekommer ikke enkelt, og for en stor Del ligesom mest i visse Egne. De fire danske Stene, der have ᛦ, findes alle i én Egn ikke langt fra hinanden. En fuldkommen Parallel hertil leverer et Herred i Vestergötland, hvor der på fire Runestene af ti findes ᛦ. — Mer end ᛦ er selve ᛚᛦᛏ, der også er en svensk Afændring, at mærke. Ellers bestandig ses ᛚᛁᛏ og ᛚᛂᛏ, der ganske svarer til det islandske „let.“ Denne Tilsynekommen her af ö er især interessant derved, at det afgiver et Eksempel fra Runestensalderen på den Ombytning af e og i med ö, eller en Lyd, der omtrent er ö, som — ikke fremmed for Islandsken — har fulgt Sproget i dets Udvikling, og endnu finder Sted både i Svensk og i den danske Almueudtale. Uden Tvivl forklarer ᛚᛦᛏ også den nyere tilsvarende Form; „lod“ har vistnok udviklet sig af den Provinsialegenhed, som ᛚᛦᛏ lader os kjende.

I ᚴᛅᚢᚱᚢᛅ haves en mærkværdig aldeles dansk Form. Det er ikke just derved, at ᚢ findes foran Endeselvlyden; det er almindeligt på Runestene i alle tre Riger, og er i og for sig et interessant Fænomen, da det viser, at denne ældre skandinaviske Form har haft en videre Udstrækning end den, man kan formode af Islandsken, hvor den kun kommer til Syne i enkelte Afledninger, såsom „at-

gjörvi, gjörviligr", mens Gjerningsordet bestemt er „gjöra." ᚢ i Forbindelse med ᛅᚢ som Ordets Selvlyd er det, der især er mærkværdigt; ellers altid er Selvlyden ᛅ, ᛁ, ᛁᛅ osv., også en enkelt Gang i svenske Indskrifter ᛦ, men da uden det påfølgende ᚢ (efter ᚱ). Den store Jællingesten er den eneste i hele Norden, der har ᚴᛅᚢᚱᚢᛅ som her. — Jeg har givet Ordet ved görva, da der vel ikke kan være nogen Tvivl om, at ᛅᚢ, der både betegner Tvelyden au og Selvlyden ö, her er ö. Alligevel kan det dog næppe antages — skönt Muligheden er der — at dette ö her just falder sammen med den ved ᛦ i ᛚᛦᛏ betegnede Lyd. Formodentlig er ᛅᚢ det egentlige ö, derimod Betegnelse for en Lyd, der er afændret af e eller i, og har nærmet sig ö, hvorom der ved ᛚᛦᛏ er blevet talt.

ᚴᚢᛒᛚ er både Mindesmærket over en afdød og selve Gravstedet, Höjen. Hint er på de ældre Stene det mindre almindelige. I Indskrifterne selv er Ordet naturligvis meget hyppigt. Den mest danske Form synes den nærværende at være; den forekommer, for blot at nævne nogle Eksempler, på Glavendrupstenen, Nörrenæråstenen (i en såre smuk Forbindelse), på den desværre tilintetgjorte Landerupsten, på begge i Jællinge osv., hvorimod ᚴᚢᛘᛚ·

og ᚴᚢᛘᛒᛚ ere meget sjældnere. Hint har den ene af Åkærstenene på Bornholm, og dette Skivumstenen. De to førstnævnte Former findes jævnlig på skånske Stene, og alle tre på svenske, men derimod ingen af dem på norske. En egen Afændring deraf, ᚴᚢᛘᛒᛚᛁ, findes på den mindre slesvigske Runesten. Svenske Stene endelig frembyde Eksempel på, at ᛅ er sat ind foran ᛚ, Formen er da ᚴᚢᛘᛒᛅᛚ. Skönt Formerne ere så mange, skrives Ordet dog bestandig med ᚢ. — Runen ᚢ har her et ganske særegent Udseende, i det den er omtrent klokkeformet. Det er noget, der ellers ikke kjendes, kun Lyngbystenen (i Hellum Herred) opviser Mage dertil. Figuren forekommer endnu to Gange i denne Indskrift, som i det hele udmærker sig ved at give denne Rune i de forskjellige Linier afvekslende på en tredobbelt Måde. Det turde mulig have hørt til Sirlighederne. På Hornestenen forekommer ᚢ tre Gange, og ligeledes hver Gang, dog ikke just som her, noget afændret; den mindre slesvigske Sten og den fra Skåne hidførte Runesten, der findes i Bispegården i København, give også ᚢ på tre Måder.

ᚦᛁᛋᛏᛁᚱᛁᛋ er Ejeformen af et Egennavn ᚦᛁᛋᛏᛁᚱᛁᛦ eller ᚦᛁᛋᛏᛁᚱᛁᛋ, der andenstedsfra ej er bekjendt. Det er noget, man ikke må undre sig over; mang-

føldige af Navnene på Runestenene forekomme ikke ellers, af andre, og måskje flere end der sædvanlig antages, er der kun Spor tilbage i Stedsnavnene. Dette er, for at nævne et bestemt Eksempel, Tilfælde med ᚦᚢᛚᚠᛦ, som den nu tilværende Hjermindsten har. Til de aldeles forsvundne Navne hører vistnok det, der her skal betragtes. Det ser så fremmedt ud, at man kunde fristes til at henføre det til det Slaviske, hvor mange lignende have hjemme, — ikke få af den Art forekomme også i Forbindelse med den ældre danske Historie. Mistirer, som jeg har sat, har Navnet vistnok været, dog må det bemærkes, at den sjette Rune gjerne kan, som Afbildningen også udviser, være ᚢ. Det finder i det hele ikke så sjælden Sted, at ᚢ og ᚱ have samme Udseende; flere påfaldende Eksempler herpå afgiver Tirstedstenen. Ligeledes må det erindres, at den første Rune ikke uimodsigelig er m. En tysk Rune (i Betydning af g eller e) kunde det godt være, der var brugt. [Der gives som bekjendt tyske Runer. Deres Alder kan bevislig føres op til 9. Århundrede, men de stamme dog fra de nordiske Runer. I enkelte meget gamle Håndskrifter findes de, ingensinde på Stene i Tyskland; Runestene har alene Norden, Grændsen er Ejderen. Kun er i den senere Tid en Runesten funden ved Ansbach, der,

som Karaktererne og Sproget bestemt udvise, hidrører fra en Nordbo, aldeles ikke er tysk, — og det fortælles, at der i Elben ved Hamborg skal ligge en stor Sten med Runer på; en Afbildning af dem har jeg set, og er den rigtig, er det nordiske Runer, der findes derpå.] En tysk Rune kunde da den første gjerne være; ligesom hele Indskrifter findes på nordiske Stene med tyske Runer alene, således findes disse også stundum enkeltvis indblandede imellem de almindelige, som af de danske Stene kjendes fra Snoldelefstenen og Höjeståstrupstenen. Men man vilde dog ikke på nogen af disse to Måder, lige så lidt som ved at give Ordet en anden Plads, der vilde blive vilkårlig, vinde noget, der var at foretrække for den simpleste Læsning, som Mistirer unægtelig er. At Tryggevældestenen har Tegnet ᛘ to Gange, hvor der næppe kan være Spörgsmål om, at Betydningen er m, er en Bestyrkelse for, at det her er det samme. I en höj Grad ligger deri endelig en Bestyrkelse, at i et nordisk Runealfabet, der er indført i et st.gallensk Håndskrift fra 10. Århundrede, gives Runen m med dette Tegn, kun på en lille, i Håndskriftet næppe oprindelig, Forskjel nær. Tegnet får på den Måde endog en vis palæografisk Interesse.

ᛏᚢᛏᛁᛦ er ganske det for endog ikke længe siden af Brug gangne Dotter. ᛏ er både t og d. ᛏ her i Begyndelsen af Ordet må snarest antages for at være d, dog kan det gjerne være t. At sætte en Rune to Gange, hvor den egentlig skulde det, plejede man ikke. At der i hele denne Indskrift blot forekommer ᚢ, ikke noget ᚬ, hvor det kunde væntes, må allerede vække Formodning om, at dette ᚢ ikke på alle Steder har sin egentlige Betydning, men også er o. Dette er vistnok Tilfælde med nærværende Ord, derfor synes det meste at tale. Dog er Skrivemåden med ᚢ ingenlunde ualmindelig i alle Landene, skönt vel mindre almindelig end den med ᚬ. En Formblanding lader næsten til at finde Sted i Ordet.

ᚢᚠᛏ er efter. Den Flerhed af Former, dette Ord har i Islandsken — eptir, aptr, aftr osv. — kommer også frem i Runeindskrifterne, men i en langt större Mangfoldighed. At kalde det Vilkårlighed er man ikke berettiget til, tværtimod må man vist tro, at deri åbenbarer sig Lævninger af de enkelte Landskabsmundarter. Sædvanlig er Formen længere, ja den kan endog ikke være mer afkortet end her, og netop således forekommer den næsten overalt i de ældste danske Indskrifter, f. E. på Glavendrupstenen, Årsstenen, den store Jællinge-

sten, men kun på de danske, til Dels også på de skånske, ikke på de svenske eller norske, der have almindelig de længere Former ᚢᚠᛏᛁ, ᚢᚠᛏᛦ, ᚢᚠᛏᛁᛦ. At ᚢ også her har Betydning af o, vel endog det åbne ɔ: å — på den mindre slesvigske Sten skrives ᚬᚠᛏ — må antages, fordi det er nærmere ved ᛅᚠᛏ, aftr osv., og den endnu gængse Almueudtale af Ordet, der bestemt har a og å.

ᛘᚢᚦᚢᚱ styres tilligemed det tilsvarende Ejestedord ᛋᛁᚾᛅ af det foregående Forholdsord ᚢᚠᛏ i Gjenstandsformen, Nævneformen er ᛘᚢᚦᛁᛦ. Om Ordet end forekommer, og også i danske Indskrifter netop kan opvises skrevet med ᚬ, er dog ᚢ overalt så bestemt fremherskende, at der kan næppe være Tvivl om, at u er den Selvlyd, der hører Ordet til. Deraf er der også endnu bestemte Spor. Efter Selvlyden følger her, som bestandig i Islandsken, det bløde d — ti dette er ᚦ — hvilket jeg i Dansken, da naturligvis hverken d eller th, som man sædvanlig ser brugt af Uvidenhed eller Skødesløshed, kunde benyttes, har udtrykt ved det islandske gamle Tegn ð. — Den første Rune er en Afændring af ᛉ, der ingenlunde er sjælden. Værdt at lægge Mærke til er det dog, at det, hvad de danske Runestene angår, fornæmmelig er egent for Østjylland. Mens det slet ikke forekommer på nogen lållandsk eller

falstersk Sten, netop på én sællandsk, et Par fynske, én bornholmsk og et Par skånske — også på svenske Stene, og en enkelt Gang på en norsk — findes det på mange østjyske Stene: på begge Jællingestenene, Landerupstenen, selve den anden söndervissingske for også at nævne den, på Østerallingstenen, Egåstenen og den större Gunderupsten, og Parti med disse gör den store slesvigske, der endog har ᛘ tre Gange, og ligesaalidt som Jællingestenene [og Tryggevældestenen] udtrykker m på anden Måde.

ᚴᚢᚾᛅ er Nævneformen, står altså i Samstilling til ᛏᚢᚠᛅ og ᛏᚢᛏᛁᛦ. De samme Grunde, som ved foregående Ord måtte antages at være bestemmende med Hensyn til Betydningen af ᚢ og Ordets egentlige danske Form, finde Sted her. — Mærkelig er den Plads, Ordet har, idet det er sat ikke i Linien, men under den. Såre let kan det derfor overses, og det blev også overset i Begyndelsen, hvilket har været mig et påfaldende Bevis på, hvor forsigtig man må være ved Indskriftlæsning, og hvor let selv for en opmærksom Betragtning noget kan unddrage sig. Det er først blevet glemt af Risteren, og er derfor sat til siden under de Ord, imellem hvilke det skulde stå, med Anvendelse af samme omhyggelige Sirlighed, som udmærker denne hele Indskrift.

Jeg kjender ikke noget tilsvarende Eksempel herpå ellers; kun Glavendrupindskriften, den mindre slesvigske, den tirstedske og ydbyske udvise noget i en vis Måde lignende, der dog på dem er mindre omhyggelig udført.

ᚼᛆᚱᛆᛏᛋ er Ejeformen af et Egennavn, hvorved der ikke kan tænkes på noget andet end det bekjendte Navn Harald, som dog på Runestenene er meget sjældent. Det forekommer kun på den store Jællingesten, Landerupstenen, og en svensk i Småland. Foran ᛏ er ᛚ udeladt. Sådan Udeladelse af de flydende Bogstaver finder hyppig Sted i Runeindskrifter, især med ᚿ, også jævnlig med ᚱ, sjældnere med ᛚ og ᛘ. På Landerupstenen har Harald uden Tvivl været skrevet netop som her, og Hornestenen tilligemed Bækkestenen have ᚴᛆᚦᛁ osv. for ᚴᛆᚱᚦᛁ. Iblandt Mængden af Eksempler tages just disse, fordi de nævnte tre Indskrifter og den sönderyissingske vistnok høre til samme Gruppe, ere fra én Tid, og have mulig endog samme Ophavsmænd.

ᚼᛁᚿᛋ ᚴᚢᚦᛆ hører til det foregående Ord, og er desårsag i samme Forholdsform; det er Tillægsordet ᚴᚢᚦᛦ i den bestemte Form med det bestemte Kjendeord foran. Hvad der ovenfor ved ᚠᚢᚦᚢᚱ blev sagt om ð, og ved dette og ᚴᚢᚿᛆ om u, som den formentlige egentlige Selvlyd, gælder også her.

Dog må det mærkes, at ᚴᚢᚾᚾ og ᚴᚢᚦᛦ forekomme altid med ᚢ i danske og ligeledes i skånske Indskrifter. Denne Tillægsbenævnelse „god" turde måskje stå her ikke så meget som et almindeligt Tilnavn for Harald, men som et Udtryk af et blot personligt Forhold. I det følgende vil der blive Anledning til at tale noget nærmere derom.

ᚴᚢᚱᛘᛋ er Ejeformen af ᚴᚢᚱᛘᛦ, Navnet Gorm, der kun höjst sjælden forekommer i den nordiske Historie, og synes at høre Danmark og Sverrig til, i det mindste når man ikke vil gå ind på de myttiske Enemærker. Af Runestenene er det også yderst få, hvorpå det findes; her i Riget er det alene Jællingestenene, og desuden kun den store Hellestadindskrift i Skåne (i denne to Gange) og en svenk i Vestergötland. Når „Gurm" er opstillet som den ældste danske Form, har det sin Grund deri, at Ordet alle de Gange det forekommer, skönt Indskrifterne ere på meget forskjellige Steder, og vel også fra en noget forskjellig Tid, skrives med ᚢ, hvorfra jeg ej har anset det tilladt at afvige. Men ligeoverfor det stadige o i Navnet hos Saxo og de islandske Skribenter — ligesom også den Måde, hvorpå adskillige gamle tyske Krönnikeskrivere give det, synes at slutte sig dertil — er det vistnok noget tvivlsomt, da Ordet må siges at være uden

Afledninger eller Spor aldeles forsvundet, og der heller ikke ellers er noget, der sikkert frembyder sig til Sammenligning. — Den under ᚴᚢᛒᛚ omtalte egne Form af ᚢ findes i dette Ord og i ᚢᚠᛏ ligeledes.

ᛋᚢᚾᛅᛦ hører til ᚼᛅᚱᛅᛏᛋ, er altså, ligesom de andre sidste Ord i Indskriften, Ejeformen efter en Böjning, der aldeles svarer til den islandske. Også i en langt senere Tid, i det 15. Århundrede, er Ordet endnu blevet böjet på denne Måde i Dansk. I den ældste danske Bibeloversættelse forekommer nemlig „söfferens", der hverken er, som det vilkårlig er blevet forklaret, „Sönerne" eller „Sönernes", men ligefrem „Sön—ens", Isl. sonar—ins. — At ᚢ må gives ved u (og ikke o), kan der ikke være noget Spörgsmål om. Ordet, som er iblandt dem, der forekomme allerhyppigst i Indskrifter, skrives på det nærmeste altid med ᚢ i alle tre Riger; den islandske Böjning forudsætter et bestemt u som Hovedselvlyd, og endelig må det også erindres, at de beslægtede gamle tyske Sprog ligeledes have det. [I samme Henscende afgive de Vidnesbyrd for det, der er antaget om ᛰᚢᚦᛁᛦ og ᚴᚢᚦᛦ.]

Et Tegn er sat efter dette Ord for at betegne Slutningen af Indskriften, ligesom en Snirkel er anbragt ved dens Begyndelse. Vistnok skulle de

også tjene til Prydelse, og vidne således om Omhu både for Tydelighed og Sirlighed.

Indskriften kan ikke kaldes vanskelig. Bogstaverne ere tydelige og vel bevarede, og Ordene alle bekjendte. Det er blot ᛰᛁᛋᛏᛁᚱᛁᛋ, hvormed man ikke kan være ganske på det rene, dog gælder denne Uvished ikke den egentlige Betydning af Ordet, ti at det er et Navn er der ingen Tvivl om, men kun dets Oprindelse og Forbindelse med andre Navne.

Mulig turde det synes en og anden, at det, en sådan Indskrift indeholder, er ubetydeligt. I denne Henseende må det vel erindres, at det er en fuldkommen Miskjendelse af Forholdene på den Tid, Indskrifterne bleve til, når man på Runestenene vænter store historiske Begivenheder vidtløftig udførte og beskrevne. Runestenene ere simple Mindestene, og kunne således på en vis Måde ikke yde egentlig store historiske Resultater. Forsåvidt ere de ikke så meget at mærke med Hensyn til det historiske som *det lingvistiske Stof. Deres Betydning for Modersmålet*, som naturligvis ikke ret sés af en enkelt Indskrift, først derimod når de betragtes ikke enkeltvis, men under ét, er noget, Folk i Almindelighed ej ret tænke på — der spörges ikkun om, hvad der står på en Sten, hvad Ind-

skriften udsiger — ja den er selv i den lærde Betragtning mindre taget med, end den bör og må blive, og er ingensinde fremstillet i sin Helhed, således som den fremgår af en samlet og sammenlignet Undersøgelse af alle Indskrifterne. En Sandhed er det imidlertid alligevel, at Runestenene afgive mange *vigtige* og måskje — ligesom andre arkæologiske Resultater — af mangen Historiker ved Siden af de diplomatiske Kilder ikke noksom påskönnede og benyttede *Vink for den indre fædrelandske Historie, som ellers ikke ere opbevarede,* ligesom også adskillige af dem angå bestemte historiske Personer. Dette er upåtvivlelig Tilfælde med *den her omhandlede Indskrift,* og i Tillid dertil var det, at jeg i Indledningen kaldte den *et af de ældste danske historiske Minder.* Derom må jeg udtale mig lidt nærmere.

Spörges der, hvem denne Harald Gormssön er, som Indskriften omtaler, da ledes Tanken uvilkårlig hen til *Kongen Harald Gormssön,* eller Harald Blåtand, som han almindelig kaldes. Yngre end omtrent Året 1000 kan Indskriften på Grund af Sprogets Renhed umulig være, men der er heller ingen Grund til at sætte den höjt op i det 10. Århundrede. Harald og Gorm ere, som ovenfor blev bemærket, på Runestene begge — Gorm desuden også

bestandig ellers — sjældne Navne i og for sig, altså så meget mer samlede, og just som Navn for en anselig dansk Mand netop i 10. Århundrede. At denne Runeindskrift er på et Sted, der ikke er langt fra Jællinge, der, som bekjendt, selv og både i en nærmere og fjærnere Omkreds har så mange Minder om Gorm, Tyre Danebod og Harald, og at den, foruden Sprogoverensstemmelsen i det hele, har adskillige Egenheder og bestemt påvislige Ligheder tilfælles med Indskrifterne der — i det foregående er der handlet nærmere om dem — det er Omstændigheder, som, sammenholdte med de øvrige, ere af den Beskaffenhed, at der er Opfordring til at lægge megen Vægt på dem. En Harald Gormssön altså, der i den sidste Halvdel af det 10. Århundrede var en anselig og mægtig Mand — Runemindesmærkerne kunne næppe hidrøre, i det mindste i Danmark, fra andre, især naturligvis jo större og prægtigere de ere — hvis Minde er bevaret i en Runeindskrift, der, foruden det, at den både med Hensyn til Sproget i det hele og i visse frappante Enkeltheder stemmer nöje overens med Jællingeindskrifterne, navnlig den Kong Harald Gormssön lod sætte, også netop findes i den Egn, hvor denne Konge fornæmmelig, og, som det synes, helst opholdt sig, kan næppe være nogen anden end selve Kongen Harald Gormssön. Bestemt

bevises kan det naturligvis ikke, vel ikke nærmere end her er skjet, men det er dog vistnok så langt fra, at der i mindste Måde er noget overspændt i at antage det, at det derimod endog vilde være en Underkjendelse af den Betydning, mange samtræffende Omstændigheder må have, at nægte det. — At Harald Gormssön her kaldes „den gode", og at der ellers intet vides om den her omtalte Tuva, som er det, der kunde indvendes herimod, kan intet betyde. Der kan vel næppe være Tvivl om, at det er såre langt fra, at Harald Gormssön efter Historiens Vidnesbyrd kan kaldes god; men det er også aldeles tilladeligt at forstå Tillægsbenævnelsen „den gode", som Indskriften har, ikke som et almindeligt Tilnavn, derimod som et Udtryk af den personlige Hengivenhed og Kærlighed, der næredes for ham af den, der rejste Stenen, og fra denne Standpunkt kan der vel have været Grund til den brugte Benævnelse. — Endnu mindre Vægt har den Omstændighed, at Tuva, og Haralds Forhold til hende, ellers ej omtales. Er der dog i den danske Historie så mangfoldige langt vigtigere Ting, hvorom selv vore udførligste og bedste Krönniker og Annaler tie, og som kun kjendes andensteds fra, og netop i Beretningerne om det hustrulige Forhold til Harald

megen Ubestemhed, idet Islændernes ikke stemme med Saxos, og disse igjen ikke med de tyske.

Det kan således vel være en fast og velgrundet Overbevisning, *at* denne Runeindskrift omtaler og er at henføre til en bestemt historisk Person, *at* den har bevaret en Kjendsgjerning, som Krönniken ikke meddeler, *og at* den slutter sig til og udvider en Række af Mindesmærker, der, idet den står alene i hele Norden, har en ganske særegen og stor Interesse og Betydning, — den Række, som man passende kunde benævne den *gorm-tyre-haraldske Runekreds*, og som vistnok med god Grund kaldes „det „skönneste Mindesmærke, noget Folkeslag kan „fremvise, hvorved Hedenolds Kongers historiske Til„værelse og Sprogets ældste Skikkelse uomtvistelig „stilles Nutiden for Öje.“

